

Turkish Journal of Shiite Studies

ISSN: 2687-1882

Cilt / Volume: 2

Sayı / Issue: 2

Aralık /December 2020

**Veysi Ünverdi, Mu'tezile ve İmâmet (İmâmiyye Şîası'nın İmâmet Anlayışının
Eleştirisi: Kâdî Abdülcebâr Örneği), İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.**

Veysi Ünverdi, *Mu'tazila and Imâmâte The Criticism on Imâmâte Theory of Imâmiyya Shi'a: The Example of
al-Qâdî Abd al-Jabbâr*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.

Değerlendiren /Reviewed by

Bekir Altun

Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi ABD
Res. Asst. Istanbul University, Faculty of Theology, Department of History of Islamic Sects

bekir.altun@istanbul.edu.tr <http://orcid.org/0000-0001-5611-1840>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 20.12.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22.12.2020

Yayın Tarihi /Date Published: 31.12.2020

Atıf/Citation: Altun, Bekir. "Veysi Ünverdi, Mu'tezile ve İmâmet İmâmiyye Şîası'nın İmâmet Anlayışının
Eleştirisi: Kâdî Abdülcebâr Örneği, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.", *Turkish Journal of Shiite Studies*
2/2 (Aralık 2020): 273-280.

İntihal: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader> **mailto:** turkishshiiestudies@gmail.com

Öz

İmâmet meselesi, Hz. Peygamber vefat ettiği ilk andan itibaren Müslümanlar arasında bir problem haline gelmiştir. Kâdî Abdülcebbar, imâmetin Peygamberlik görevi ile değil emirlik müessesesi ile aynı kategoride olduğunu söylemiştir. İmâmiyye ise imâmeti peygamberliğin uzantısı olarak görmüş ve bir inanç meselesi haline getirmiştir. Bu doğrultuda nass ve tayin yolu ile göreve geldiğine inandığı on iki masum imam inancını geliştirmiştir. Kâdî Abdülcebbar, onların imâmet prensibine karşı çıkarak *el-Muğnî* adlı eserinin yirminci cildini imâmet meselesine has kılmış ve İmâmiyye'ye reddiye olacak şekilde kaleme almıştır. Veysi Ünverdi de *Mu'tezile ve İmâmet* adlı eserinde *el-Muğnî* adlı eserini dikkate alarak Kâdî Abdülcebbar'ın İmâmiyye'yi imâmet meselesinde eleştirdiği noktaları ortaya koymaya çalışmıştır. Ünverdi, Kâdî Abdülcebbar'ın eserinde takip ettiği metodu kendi eserine uygulamıştır. Ayrıca Kâdî Abdülcebbar'ın İmâmiyye'ye atfettiği görüşleri İmâmiyye'nin kendi temel kaynaklarından delillendirmiştir. Bununla beraber Ehl-i Sünnet'in imâmet ile ilgili görüşlerini de vererek Kâdî Abdülcebbar'ın Ehl-i Sünnet ile benzer olan fikirlerini tespit etmiştir. Sonuç olarak Kâdî Abdülcebbar, İmâmiyye'yi imâmet meselesinde reddetmekle birlikte onları eleştirdiği birçok noktada Ehl-i Sünnet ile benzer bir görüş ortaya koymuştur. Ünverdi'nin bu eseri de İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelâm alanlarında Mu'tezile, İmâmiyye ve Ehl-i Sünnet'in imâmet meselesi hakkındaki görüşlerini mukayese etmek adına önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mu'tezile, Kâdî Abdülcebbar, İmâmet, İmâmiyye, Şîa.

Abstract

The issue of imâmate has been one of the main problems among Muslims since the death of the Prophet Muhammad (sav). al-Qâdî Abd al-Jabbâr said that the imâmate is not related to prophethood. In fact it is a matter of the emirate. But according to "Imâmiyya", imâmate is the continuation of the prophethood and hence an issue of "belief". For this purpose, they formed the idea of twelve infallible imams and claimed that all of them were assigned by the nass. al-Qâdî Abd al-Jabbâr rejected such principles of the imâmate. He wrote the twentieth volume of his work titled *al-Mughnî* specifically about this issue and refused the Imâmiyya. Veysi Ünverdi, in his work titled *Mu'tazila and Imâmate*, studied *al-Mughnî* and revealed the main points of al-Qâdî Abd al-Jabbâr's explanations about the Imâmiyya. Apparently, Ünverdi applied the method used by al-Qâdî Abd al-Jabbâr to his own work. He proved the views attributed by al-Qâdî Abd al-Jabbâr to Imâmiyya from the basic works of Imâmiyya. Therewithal, he stated the views of the Ahl al-Sunna about the imâmate as well and compared them with the views of al-Qâdî Abd al-Jabbâr. He concludes that both views are similar. This fact points to an important contradiction. Because, al-Qâdî Abd al-Jabbâr on the one hand rejected Imâmiyya's thought of imâmate, but on the other hand to do this, used similar arguments with Ahl al-Sunna, which he also criticized. Additionally, this work of Ünverdi is an important work to compare the views of Mu'tazila, Imâmiyya, and Ahl al-Sunnah on the issue of imâmate in the fields of History of Islamic Sects and Kalâm.

Key Words: Mu'tazila, al-Qâdî Abd al-Jabbâr, Imâmate, Imâmiyya, Shî'a.

İslam dininin ilk dinî-siyasî lideri Hz. Peygamber hayatta iken Müslümanların tüm soru ve sorunlarının çözüm bulduğu bir merci idi. Onun vefatının ardından insanlar bazı konularda ihtilafa düşmüşlerdir. Allah'ın ve Peygamberinin, nasıl olacağı konusunda müdahalede bulunmadığı İmâmet meselesi ise bu ihtilafı konuların ilklerindedir. Ümmetin idaresi meselesi Hz. Peygamber vefat ettikten hemen sonra daha defin işlemleri yapılmadan ensâr ve muhâcirler arasında Sakîfetü Benî Sâide'de küçük boyutlu bir anlaşmazlığa neden olmuştur. Bu anlaşmazlık aynı gün içerisinde çözüme kavuşmuş ve neticesinde

muhâcirlerden Hz. Ebû Bekir halife seçilmiştir. O esnada Sakîfetü Benî Sâide'de bulunan ensâr ve muhâcirlerin hepsi Hz. Ebû Bekir'e tabi olmuş ve o Müslümanların ilk meşru halifesi unvanını kazanmıştır. Ancak Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in defin işlemleriyle ilgilenmesinden dolayı orada bulunmaması yeni ihtilafların sebebi olmuştur. Hz. Osman ve sonrasında Hz. Ali'nin hilafeti döneminde yaşanan bazı olaylar ise bu ihtilafları daha da derin hale getirmiştir. Muaviye'nin Hz. Ali'ye biat etmemesi akabinde Muaviye ile Hz. Ali taraftarları arasında vukû bulan Sıffîn savaşı ve tahkim olayı neticesinde Hz. Ali'nin hilafetten çekilmek ve görevini Muaviye'ye teslim etmek durumunda kalması, hilafet ya da diğer adıyla imâmet meselesini sadece siyasî bir mesele olmaktan çıkarmış ve aynı zamanda itikadî bir mesele haline dönüşmesine sebebiyet vermiştir. İmâmet meselesini itikadî bir prensip haline getiren fırka ise Şîa olmuştur. Şîa, kendi içerisinde imamların sayısı ve imâmete geliş şekli gibi bazı gerekçeler ile Zeydiyye, İmâmiyye/İsnâşeriyye ve İsmâiliyye gibi farklı gruplara ayrılmıştır. Kâdî Abdülcebâr bu gruplardan İmâmiyye fırkasını muhatap alarak onların imâmet prensibine reddiye yazmıştır. İmâmiyye, imâmetin nass ile olduğunu, imâmete Hz. Peygamberden sonra insanların en faziletlisi olan Hz. Ali'nin layık olduğunu, kendisinden önce imâmete gelenlerin onun hakkını gasp ettiğini, imamlar silsilesinin Hz. Ali ile başlayıp Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve onun oğlu Ali Zeynelâbidîn yoluyla devam ettiğini ve on ikinci imam Muhammed Mehdî'nin tekrar geri dönmek üzere gaybete girdiğini benimsemiştir.

İmâmiyye Şîası'nın varoluşsal bir akâid meselesi haline getirdiği İmâmet meselesi birçok âlim tarafından eleştiri konusu olmuştur. Bu eleştirilerin en kapsamlılarından birisini de Basra Mu'tezilesi âlimlerinden Kâdî Abdülcebâr (ö. 415-1024) kaleme

almıştır. Kâdî Abdülcebbâr'ın yaşadığı dönemde İmâmiyye ve Mu'tezile, tevhid ve adalet ilkelerinde mutabakat içerisinde olsalar da Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl* adlı eserinin günümüzde iki ciltten müteşekkil yirminci cildini tamamen imâmet meselesine ayırmış ve burada İmâmiyye'nin imâmet anlayışını derinlemesine analiz ederek eleştirmiştir. Kâdî Abdülcebbâr'ın bu eleştirilerine öğrencisi ve dönemin önde gelen İmâmiyye alimlerinden Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1044), onun bu eserine dört ciltten oluşan *eş-Şâfi fi'l-İmâme* adında hacimli bir reddiye yazmıştır. Murtazâ'yı müteakiben öğrencisi Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067), hocasının *eş-Şâfi fi'l-İmâme* adlı eserini muhtasar hale getirmek istemiş ancak o da nihayetinde dört cildi bulan *Telhîsü's-Şâfi* adında hacimli bir eser kaleme almıştır.

Ayrıca Kâdî Abdülcebbâr, Mu'tezile'nin beş esasının şerhi olan *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse* adlı eserinde de imâmet bahsine kısaca yer vermiştir. Bu eserde *el-Muğnî* adlı eserine zıt, Zeydiyye temelli bir imâmet profili çizdiği görülmektedir. Ancak *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*'nin Kâdî Abdülcebbâr'a aidiyeti konusu tartışmalı addedildiğinden araştırmacılar, onun bu eserine mesafeli yaklaşmışlar ve imâmet meselesi ile ilgili görüşlerini incelerken dikkate almamışlardır. Müellifimiz Veysi Ünverdi de muhtemelen bu nedenden ötürü onun imâmet anlayışını temellendirmede özellikle *el-Muğnî* ile ters düşen noktalarda *Şerh*'teki bilgileri kullanmamıştır. *Şerh*'in imâmet bahsindeki bilgilerin müspet ya da menfi manada bir kritiğinin yapılması ise önem arz etmektedir. Zira bu görüşler, Kâdî Abdülcebbâr'ın eseri imla ettiği öğrencisi Mânkdîm Şeşdîv'in (ö. 425/1034) görüşleri olabileceği gibi Kâdî Abdülcebbâr'ın imâmet meselesinde görüş değiştirmiş olmasını da muhtemel kılmaktadır.

Günümüzde Türkiye'de Kâdî Abdülcebbâr'ın imâmet anlayışına yönelik müstakil çalışmalar oldukça sınırlıdır. Osman Aydın'ın Kâdî Abdülcebbâr'ın imâmet anlayışı ile ilgili de 2005 yılında yayınlanmış "*Mu'tezilî Siyaset Düşüncesinde Değişim Süreci: Kâdî Abdülcebbâr'ın İmâmet Anlayışı*" adında bir makalesi mevcuttur. Niyazi Kahveci'nin ise 2006 yılında yayınlanan Mu'tezile ve Şîî-İmâmiyye'nin imâmet meselesini karşılaştırmalı bir şekilde ele aldığı *Mu'tezile ile Şîa Arasında Siyasal Tartışma: (Kadî Abdülcebbâr-Şerif Murtaza)* adında bir eseri mevcuttur. Bir makale çalışması da Mehmet Şaşa tarafından 2018 yılında "*Mu'tezile'de Emr-i Bi'l-Ma'ruf Nehy-i Ani'l-Münker İlkesi ve Siyasî Otorite-Kadî Abdülcebbâr Örneği*" adıyla yapılmıştır. Müellifimiz Veysi Ünverdi de 2019 yılında "*Mu'tezile Kelâmında İmâmet Nazariyesi, Kâdî Abdülcebbâr Örneği*" adında bir makale kaleme almış, 2015 yılında İmâmiyye Şîası'nın İmâmet Anlayışının Eleştirisi: Kâdî Abdülcebbâr Örneği adıyla yayınlanan eseri, 2020 yılında *Mu'tezile ve İmâmet İmâmiyye Şîası'nın İmâmet Anlayışının Eleştirisi: Kâdî Abdülcebbâr Örneği* adıyla yayınlanmıştır. Bizim tanıtımını yapacağımız eseri de 2020 yılında baskıya çıkmış olan bu eserdir.

Eser, giriş bölümü ile beraber dört bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde öncelikle İmâmiyye Şîası'nın imâmet anlayışının teşekkül süreci ile ilgili ön bilgiler verildikten sonra kısaca nasıl bir metot takip edildiği belirtilmiştir. Buna göre Kâdî Abdülcebbâr'ın imâmet meselesini detaylı bir şekilde ele aldığı ve İmâmiyye'nin görüşleri ile kendi görüşlerini mukayese ettiği *el-Muğnî* adlı eserinin yirminci cildi dikkate alınmıştır. Kâdî Abdülcebbâr'ın eserinde takip ettiği metot, müellifin metodu olmuş ve önce İmâmiyye'nin görüşleri ardından da Kâdî Abdülcebbâr'ın görüşleri

verilmiştir. Konu ile ilgili birçok meselenin izahında ise Ehl-i Sünnet'in görüşleri de zikredilerek okuyucuya mukayese imkânı tanınmıştır. Araştırmanın metodolojisi hakkında bilgi verildikten sonra imâmet ve hilafet kavramlarının anlam haritası çizilmiştir. Daha sonra ise İslam mezheplerinden Hâricîler, Mürcie, Zeydiyye ve İsmâiliyye'nin imâmet ile ilgili görüşleri tetkik edilmiştir. Hâricîler'e göre imam olacak kişi şûra yoluyla belirlenir. Mürcie'ye göre ülkenin yönetimini ele geçiren kim olursa ona tâbî olmak gerekir. Zeydiyye'ye göre Hz. Hasan ve Hüseyin'in soyundan hurûc edip imâmetini ilan eden kimseye tâbî olmak gerekir. İsmâiliyye'ye göre ise imâmın nass ile tayini Allah'a vaciptir. Yedinci imam İsmâîl b. Ca'fer es-Sâdık, son imam olup, gaybete girmiş ve ahir zamanda ric'at edecektir.

Müellif, birinci bölümde Kâdî Abdülcebbar'ın imâmet anlayışına giriş yapmış ve imâmetin gerekliliği ile ilgili tartışmaları konu edinmiştir. Konu ile ilgili öncelikle mezheplerin genel yaklaşımlarına değinmiştir. Akabinde İmâmiyye'nin Hz. Peygamber'den sonra nübüvvetin bir uzantısı olarak gördükleri imâmetin, şeriatın muhafazası hususunda vücûbiyetinin aklî-naklî delilleri verilmiştir. Kâdî Abdülcebbar'a göre imâmetin gerekliliğinin herhangi bir aklî delili olmamasına rağmen dinî esasların uygulanması hususunda naklî delilleri mevcuttur. Vücûbiyetinin şer'an sabit olması imâmeti, dinî bir kurum yapmaz. Aksine imâmet dünyevî menfaatler içindir, yani toplumsal bir zorunluluktur. İmâmiyye, lütuf olarak gördükleri imamın varlığını ve vücûbiyetini Mu'tezilî bir ilke olan salah-aslah prensibine dayandırmışlardır. Ancak Kâdî Abdülcebbar, imâmeti dünyevî bir zorunluluk olarak gördüğünden zararın uzaklaştırılması ilkesine tevcih etmiştir. İmâmetin gerekliliği meselesinde icmâ delilini kabul etmeyen İmâmiyye'ye karşı Kâdî Abdülcebbar, Hz. Peygamber vefat eder etmez ümmetin imam seçmeye koyulmasını ve insanların dört halifenin imâmetinde birleşmesini icmânın bir delili olarak sunmuştur. Kâdî Abdülcebbar bu konuda Ehl-i Sünnet'ten etkilenmiştir. Nihayetinde Kâdî Abdülcebbar, imâmetin gerekliliği ile ilgili İmâmiyye'nin sunduğu tüm delilleri çürütme eğiliminde olmuştur.

Müellif, ikinci bölümde Kâdî Abdülcebbar'ın İmâmiyye'nin nass ve tayin meselesindeki görüşlerine itirazlarını dile getirmiş ve akabinde dört halifeden her birinin ayrı ayrı meşruiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. İmâmiyye'nin imâmet inancının temelini oluşturan nass ve tayin düşüncesine göre imâmetin Hz. Ali ve soyuna has kılındığı Hz. Peygamber'e bildirilmiştir. Bu durumda Hz. Ali, Allah tarafından atanmış ve Hz. Peygamber tarafından bizzat vasî ilan edilmiş, ümmetin en faziletlisi ve mâsum bir imamdır. İmam nass ile tayin edilmiştir, çünkü akıl, iyiyi ve kötüyü ayırt etmede yetersizdir. Bu nedenle doğru bir tayin yalnızca Allah tarafından yapılabilir. Buna binaen Kur'an ayetlerinin nüzul sebepleri, imâmeti delillendirecek şekilde dizayn edilmiş ve yoruma açık ayetler imâmet ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'den varid olan hadisleri özellikle "Gadîr-i Humm" rivayetini tevîl ederek Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak sunmaya çalışmışlar, hatta durumu bir ileri seviyeye taşıyarak bu konuda hadis uydurma yoluna gitmişlerdir. Kâdî Abdülcebbar, İmâmiyye'nin nass ile tayin fikrine karşı çıkarak, onların Hz. Ali'nin imâmetini delillendireceği sübutu kesin ve herkes tarafından anlaşılabilen bir nass ortaya

koyamadığını söylemiştir. Ona göre, imamın tayini ancak seçim yolu ile olur. İmâmiyye'nin imâmete delil olarak ileri sürdükleri nassların hiçbirinin Hz. Ali'nin imâmeti ile ilgisi yoktur. Hz. Ali hakkındaki nass iddiaları ise akidelerini erken döneme dayandırma maksadıyla sonradan ortaya atılmıştır. Gadîr-i Humm rivayeti, Hz. Ali'nin imâmetinin değil sadece faziletinin delili olabilir. Şayet Hz. Ali hakkında nass varid olsaydı sahabe Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine itiraz eder ve Hz. Ali'nin halife seçilmesini isterdi. Hz. Ali de bunu dile getirecek cesarete sahipti. Ancak ne sahabeden ne de Hz. Ali'den böyle bir itiraz gelmiştir. İmâmet ile nübüvvet arasında benzerlik kurulamaz. Peygamber yerine getirdiği görev nedeniyle hüccettir ve hata yapması mümkün değildir. İmam ise yerine getirdiği görev nedeni ile hüccet değildir ve bu görevi icra ederken hataya düşebilir. Bu durumda imâmet, Peygamberlik görevi ile değil emirlik müessesesi ile aynı kategoridedir.

İkinci bölümün diğer konusu ise dört halifenin meşruiyetidir. Kâdî Abdülcebâr'a göre dört halifenin hepsi seçim yolu ile başa gelmiştir ve haklarında icmâ olması hasebiyle imâmetlerinin meşruiyeti konusunda sıkıntı yoktur. Fazilet sıralamasında Hz. Ali ile ilgili farklı farklı rivayetler olsa da halifelik sırası fazilet sırasındır. Kâdî Abdülcebâr, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali arasında fazilet kıyası yapmış ve Hz. Ali'nin fazilet ile ilgili rivayetlerin daha fazla ve meşhur olduğunu, buna rağmen ilk meşru halifenin, hakkında icmâ bulunan Hz. Ebû Bekir olduğunu söylemiştir.¹ Bu konuda İmamiyye'nin itirazlarını Hz. Ebû Bekir'in fazilet, ilim, feraset ve Kureyşilik gibi vasıfları doğrultusunda çürütme gayreti içerisinde bulunmuştur. Hz. Ali ise Hz. Ebû Bekir'e gecikmeli de olsa biat etmiştir. Aynı vasıflara Hz. Ömer de sahipti, bu nedenle onun da imâmeti meşrudur. İmâmiyye'nin Hz. Ömer'in bu vasıflarının aksine olan söylemlerini mesnetsiz bularak reddetmiştir. Hz. Ömer'den sonra yerine seçilen Hz. Osman da diğer iki halifenin vasıflarına sahiptir. Bu nedenle onun da imâmeti meşrudur. Hz. Ali'nin kendi imâmetine gelinecek olursa, o da diğer üç halifenin vasıflarına sahiptir, bu nedenle onun imâmetinin meşruiyeti sabittir. Onun halife seçildiği zamanda tam bir şûrâ seçimi mümkün olmadığı yönündeki iddialar asılsızdır. Zira Hz. Osman'ın halife seçildiği şûrâda son ikiye Hz. Osman ile Hz. Ali kalmıştı. Bu da onun o zamanda bile biat aldığına göstergesidir. Kâdî Abdülcebâr buna benzer birçok mesnetsiz gördüğü iddiaya yanıt vererek Hz. Ali'nin hilafetinin meşruiyetini delillendirmeye çalışmıştır. Ayrıca onun imâmetinin nass ile olduğu haberlerinin İbn Sebe tarafından ortaya atıldığını söylemiştir. Bu bağlamda onun imâmeti ile ilişkilendirilen tüm nakli

¹ Müellif burada Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili muhtemelen yukarıda zikrettiğimiz şüpheden dolayı *Şerhu'l-Usûlü'l-Hamse*'de yer alan bilgiyi nakletmemiştir. Bu bilgiye göre Kâdî Abdülcebâr *Şerh*'i Mânkdîm Şeşdîv'e imla ettiği zaman diliminde "Ümmetin en faziletlisi Hz. Ali'dir" görüşünü benimsemiştir. Ayrıca ilk üç halifenin imâmetinden bahsedilmez ve imamlar sırasıyla Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeyd b. Ali ve onların yolu üzere olanlardır. *Şerh*'teki bilgileri küçük bir kritiğe tabi tutmamız gerekirse Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili aktarılan bilgilerin doğruluk payı Kâdî Abdülcebâr'ın *el-Muğni* adlı eseri de göz önüne alındığında kuvvetle muhtemeldir. Ancak aynı eserle mukayese edildiğinde meşru gördüğü imamlar ile ilgili söylediklerinin Mânkdîm Şeşdîv'e ait olma ihtimali yüksektir. Zira Mânkdîm, *Şerh* kendisine imla edilirken zaman zaman kendi görüşlerini de eklemiştir. Ayrıca Kâdî Abdülcebâr'ın görüş değiştirmiş olma ihtimali de göz önüne alınmalıdır. Nitekim o dönemde yaşayan Mu'tezilî âlimlerin ekseriyeti görüşleri bakımından Zeydî-Mu'tezilî bir karakter ortaya koymuştur. Bkz. Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûlü'l-Hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/700, 714.

eleştirmiş ve reddetmiştir. Kâdî Abdülcebbâr Muaviye'nin hilafetini ise onun gâsıp ve fâsık olması hasebiyle meşru kabul etmemiştir.

Müellif, üçüncü bölümde ise “İmâmete İlişkin Metodolojik Tartışmalar” başlığı altında imamda aranan nitelikleri, ismetin ve gaybetin imkânsızlığı, seçimin mahiyeti, imamın azlinin imkânı ve aynı anda iki imamın geçersizliği gibi meseleleri konu edinmiştir. Bu bağlamda öncelikle İmâmiyye'nin görüşleri, ardından Kâdî Abdücebbâr'ın görüşleri verilmiştir. İmâmiyye'ye göre İmâmet peygamberliğin bir devamı olduğu için vahiy alma hariç peygamberlerde bulunan niteliklerin imamlarda da bulunması gerekir. Bu bağlamda imam nass ve tayin yoluyla bilinir, Ehl-i Beyt'ten olmalıdır, insanların en faziletli ve mâsum olmalıdır. Efdaliyet, imam için mutlaka olması gereken bir niteliktir. Mefdulün peygamber olması nasıl düşünülemezse imam olması da düşünülemez. Hatta bazı İmâmiyye mensupları tarafından imamlar peygamberlerden üstün görülürken bazılarınca Hz. Peygamber hariç diğer tüm peygamberler ile eşit seviyededirler ve meleklerden daha üstündürler. İmâmiyye'ye göre, Kureyş'ten olmakla beraber imâmeti Hz. Ali'nin soyuna has kıldıklarından imamlar, Ehl-i Beyt'ten olma niteliğini taşımak zorundadır. İmamlar, şeriatın uygulayıcısı ve koruyucusu olduklarından en küçük günahtan dahi korunmuş olmalıdırlar. Bu bağlamda imamların mâsumiyetine yönelik bir takım aklî ve naklî deliller sunarak imamın mâsum olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Mâsum imamı tanımayanları ise kâfir addetmişlerdir. İmâmiyye'ye göre nass ile tayin edilen imamların sayısı on ikidir. On ikinci imam Muhammed Mehdî, tekrar geri dönmek üzere 260/873-874 yılında gaybete girmiştir.

Kâdî Abdülcebbâr ise onların bu düşüncelerine karşı çıkmış ve imamlarda bulunması gereken özellikleri bu çerçevede belirlemiştir. Ona göre, imamın vücûbiyetini nakil belirler. İmamın görevini hakkıyla yerine getirebilmesi için onda birtakım nitelikler bulunması gerekir. Bu özellikler hür olmak, akıl sahibi olmak, Müslüman olmak, adaletli olmak, Kureyşten olmak, ilim sahibi olmak, iffetli olmak, verâ ve cesaret sahibi olmak ve güvenilir olmaktır. Kâfirin imâmeti geçerli değildir. Kâdî Abdücebbâr efdaliyeti imamda aranan nitelikler arasında görmemiştir. Zira fazilet bakımından imama denk ya da üstün kimseler de bulunabilir. İmamın Kureyşliliği meselesini “İmamlar Kureyş'tendir” rivâyeti çerçevesinde değerlendirmiş ve imamda aranması gereken vasıflar arasında zikretmiştir. Ancak bu şartın içinde Ehl-i Beyt'ten olmak yoktur. Kureyşten olmak ile ilgili sahabenin icmâi olmasına rağmen Ehl-i Beyt'ten olması ile ilgili herhangi bir nass mevcut değildir. Bu bağlamda İmâmiyye'nin Ehl-i Beyt merkezli imâmet anlayışını eleştirmiştir. Kâdî Abdülcebbâr'a göre imamın, ahkâma ilişkin konularda kendi başına meseleleri çözebilecek derecede ilim sahibi olması gerekir. Bu nedenle İmâmiyye'nin Hz. Peygamber gibi imamın da dini en iyi bilen olması gerektiği görüşüne karşı çıkmış, imamın böyle bir zorunluluğunun olmadığını söylemiştir. Onun için imamın görevini ifa edecek derecede bilgili olması kâfidir. Kâdî Abdücebbâr, imamın mâsum olması fikrine de karşı çıkarak onun sadece sınırlı dünyevî işlerde yetkili olduğunu söylemiştir. Bu nedenle onun mâsum olmasını gerektirecek bir görev icra etmediğinin altını çizmiştir. Ayrıca İmâmiyye'nin gaybet inancı ile ilgili delilleri çürütmeye çalışarak gaybetin

imkansızlığını vurgulamıştır. Ona göre imam nass ve tayin yöntemiyle değil toplumun ileri gelenlerinden oluşan seçici bir kurul tarafından seçilir. İmam, imâmet ile ilgili vasıflarını kaybedip görevini yapamaz hale geldiğinde onun imâmeti sakıt olur. Aynı anda birden çok imam olmasına akıl imkân tanırken nakil buna engeldir.

Müellif, eserin geneline bakıldığında Kâdî Abdülcebâr'ın İmâmiyye'nin imâmet anlayışını reddettiğine yönelik bilgileri verirken Ehl-i Sünnet'in imâmet ile ilgili görüşlerini de zikretmiştir. Bu bağlamda Kâdî Abdülcebâr'ın, imâmet düşüncesinin birçok meselesinde Ehl-i Sünnet ile aynı minvalde olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Buna göre Kâdî Abdülcebâr, imâmetin gerekliliği, imamın vasıfları, Kureyş'ten olması, mefdulün imâmetinin geçerliliği, mâsum imam anlayışının reddi, dört halifenin sıralaması ve meşruiyetinin temellendirilmesi, nass ve tayinin reddi, imamın seçici bir kurul tarafından seçilmesi, azlinin imkânı ve aynı anda iki imamın mümkün olmayacağı görüşlerinde Ehl-i Sünnet ile aynı görüşü paylaştığı görülmektedir.

Sonuç olarak, müellifin Ehl-i Sünnet, Mu'tezile ve Kâdî Abdülcebâr üzerine birçok çalışmasının olması, eseri nasıl bir fikrî alt yapı ile telif ettiğinin ve alana vukûfiyetinin bir göstergesidir. Eserin içeriğine bakıldığında bu açık bir şekilde görülmektedir. Zira Kâdî Abdülcebâr'ın İmâmiyye'nin imâmet anlayışıyla ilgili eleştirmiş olduğu meseleleri, sadece onun görüşleri ve eseriyle kısıtlı bırakmamış, erken dönem ve Kâdî Abdülcebâr'ın yaşadığı dönemdeki İmâmiyye âlimlerinin telifatından tahric yaparak okuyuculara mukayese yapma fırsatı sunmuştur. Bu ise iki mezhebin imâmet ile ilgili görüşlerini kendi kaynaklarından analiz etme şansı vermektedir. Ayrıca Kâdî Abdülcebâr'ın imâmet anlayışına benzerliği çerçevesinde Ehl-i Sünnet'in imâmet ile ilgili malumatını da zikrederek, Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet'in imâmet meselesinde aynı noktada ve İmâmiyye'nin de karşısında olduğunu göstermiştir. Binaenaleyh müellif, yapmış olduğu bu çalışma ile İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelâm alanında önemli bir boşluğu doldurmuş, Mu'tezile, İmâmiyye ve Ehl-i Sünnet mezheplerinin imâmet meselesindeki fikirlerini araştırmak ve öğrenmek isteyenlere kapsamlı bir kaynak sunmuştur.

Kaynakça

Kâdî Abdülcebâr. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Ünverdi, Veysi. *Mu'tezile ve İmâmet İmâmiyye Şîası'nın İmâmet Anlayışının Eleştirisi: Kâdî Abdülcebâr Örneği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.